

Covenant & Conversation

Jonathan Sacks
THE RABBI SACKS LEGACY

MANEVİYAT ÜZERİNE ETÜTLER

RABI LORD JONATHAN SACKS'IN ÖĞRETİ VE YAZILARINDAN

Covenant & Conversation yazılarına sağladıkları ve Harry (Chaim) Schimmel'in anısına adanan cömert sponsorlukları için Schimmel Ailesi'ne teşekkürlerimizle. "R. Chaim Schimmel'in Tora'sını, onunla ilk karşılaştığım zamandan beri severim. Sadece yüzeysel gerçeğe değil, altta yatan daha derin gerçeğe olan bağlantısıyla da ilgilenmeye gayret eder. 60 yıldır kendisine eşlik eden olağanüstü eşi Anna'yla birlikte, aile, cemaat ve Tora sevgisine adanmış bir yaşam inşa ettiler. Ortaya koydukları örnek yaşamla beni fazlasıyla etkilemiş müstesna bir çift." – Rabi Sacks

Korah:

Hiyerarşi ve Siyaset: Asla Bitmeyen Hikâye

Klasik bir güç mücadelesiydi. Onu kraliyet maiyetinde, parlamento toplantılarında veya iktidar koridorlarında görülen alışıldık dramlardan farklı kılan tek şey, Hollanda'nın Arnhem kentindeki Burgers' Zoo'da meydana gelmiş olması ve kilit karakterleri erkek şempanzelerin oluşturmasıydı.

Frans de Waal'ın *Chimpanzee Politics*¹ adlı araştırması, haklı olarak bir klasik haline gelmiştir. Bu kitabında de Waal, alfa erkeği Yeroen'in, bir süre için baskın kuvvet olmuşken, kendisini nasıl da Luit adlı genç bir talibin gittikçe artan meydan okumaları karşısında bulduğunu tarif eder. Luit, Yeroen'i tek başına konumundan edebilecek güçte değildi. Bu nedenle başka bir genç rakip Nikkie ile bir ittifak kurmuştu. Sonunda Luit başarılı olmuş ve Yeroen yerinden edilmişti.

Luit işinde iyiydi. Grup içinde barışı koruma konusunda beceri sahibiydi. Grubun ezilen mensuplarını korumak için öne çıkıyor ve bunun bir sonucu olarak geniş çaplı saygıya nail oluyordu. Dişiler onun liderlik niteliklerini tanımışlardı ve onu tımar etmeye ve çocuklarıyla oynamasına izin vermeye her zaman hazırdılar. Yeroen'in, ona karşı çıkmakla elde edebileceği hiçbir şey yoktu. Bir kez daha alfa erkeği haline gelemeyecek kadar yaşlanmıştı. Yine de Yeroen, genç Nikkie ile güç birliği yapmaya karar verdi. Bir gece Luit'i gafil avlayarak onu öldürdü. Tahtından indirilmiş alfa erkeği intikamını almıştı.

Bunu okurken, Hillel'in *Pirke Avot*'taki (2:6) hikâyesini düşündüm: "[Hillel] su üstünde yüzen bir kafatası görmüş ve şöyle demişti: 'Sen başkalarını boğduğun için sen de boğuldun; ve seni boğanlar – kendileri de boğulacaklardır.'"

Doğrusu, şempanzeler arasındaki güç mücadeleleri insanlarınkine o kadar benziyordu ki, 1995'te, Temsilciler Meclisi'nin Cumhuriyetçi Başkanı Newt Gingrich, Cumhuriyetçi genç kongre üyelerine okumalarını tavsiye ettiği yirmi beş kitabın arasına de Waal'ın çalışmasını da katmıştı.²

Korah, aynı Makyavelci siyaset okulunun bir mezunuydu. Üç temel kuralı gayet iyi anlamıştı. İlki; popülist biri olmalısınız. İnsanların memnuniyetsizlikleri üzerine oynayın ve mevcut lider karşısında onların yanındaymışsınız gibi görünün. "Çok ileri gittiniz" demişti Korah, Moşe ile Aaron'a. "Tüm cemaat – hepsi kutsaldır ve *A-Şem* onların içindedir. Öyleyse kendinizi neden *A-Şem*'in toplumunun üzerinde yükseltiyorsunuz?" (Bamidbar 16:3).

İkincisi; müttefikler toplayın. Korah şahsen bir Levi'ydi. Hoşnutsuzluğu, Moşe'nin, kendi ağabeyi Aaron'u Koen Gadol olarak tayin etmiş olmasından kaynaklanıyordu. Açıkça, Moşe'nin bir kuzeni olarak – zira Korah; Moşe ile Aaron'un babası Amram'ın kardeşi olan Yitsar'ın oğluydu – bu konumun kendi

² Bu yazı, İngiltere'de Brexit oylamasını takip eden günlerde yazılmıştır. O dönemde her iki ana siyasi partinin liderliği için mücadele verilmekteydi. Primat politikaları veya Korah'ın hikâyesi ile bu mücadeleler arasında herhangi bir karşılaştırma yapma işini okuyucuya bırakıyorum.

¹ Frans de Waal, *Chimpanzee Politics* [*Şempanze Politikaları*] London, Cape, 1982.

hakkı olduğunu düşünüyordu. Her iki liderlik rolünün de kabile içinde tek bir aileye gitmiş olmasının adaletsizlik olduğu görüşündeydi.

Korah'ın, kendi kabilesinden herhangi bir destek alabilmesi pek olası değildi. Diğer Levilerin, Aaron'u konumundan indirmekle kazanabilecekleri hiçbir şey yoktu. Bunun yerine, kendisine, soğutulmuş olan diğer iki gruptan müttefikler buldu: Reuven kabilesinden Datan ve Aviram ile "Bene-Yisrael'den, cemaat başkanları [ve genel] kurula çağrılan, isim [sahibi] insanlar [olan] 250 kişi" (p. 2). Reuven kabilesi mensupları, Yaakov'un *behor* oğlunun soyundan gelmelerine rağmen özel hiçbir liderlik rolüne sahip olmadıkları için memnuniyetsizdiler. İbn Ezra'ya göre, genel kurula çağrılan bu 250 kişi, Altın Buzağı günahından sonra liderliğin, her kabiledaki *behor*lardan (ilk doğanlar) tamamen Levi kabilesine geçmiş olması nedeniyle hoşnutsuzdu.

İsyan sonuçta başarısız olmaya mahkûmdu, çünkü bu grupların memnuniyetsizlikleri farklı sebeplerden kaynaklanıyordu ve hepsini aynı anda tatmin etmek mümkün değildi. Ancak bu gibi gerçekler, kötü niyetli ittifakları hiçbir zaman durdurmamıştır. Kin güden insanlar, kendilerine ait yapıcı herhangi bir hareket planı geliştirmekten çok, mevcut lideri konumundan etme peşindedir. "Nefret, mantığı mağlup eder" demişlerdir Hahamlarımız.³ Yaralanan gurur, şerefın onun değil sizin hakkınız olması gerektiği duygusu, insanların yeryüzünde var oldukları süre boyunca yıkıcı ve insanın kendisine zarar veren davranışlara yol açmıştır.

Üçüncüsü, yerinden etmek istediğiniz kişinin incinmeye en açık olduğu anı seçin. Ramban, Korah isyanının, casuslarla ilgili olayın ve onun akabinde, halkın bir sonraki nesle kadar ülkeye giremeyecek olmasına dair hükmün hemen ardından meydana gelmişti. Bene Yisrael, şikâyetleri ne olursa olsun, hedeflerine doğru hareket etmekte olduklarını hissettikleri sürece, halkı isyana kıskırtmak için gerçekçi hiçbir olanak yoktu. İsyan ancak, o neslin mensupları Yarden'i geçecek kadar uzun yaşamayacaklarını anladıkları zaman mümkün hale gelmişti. Halkın, görünüşte, artık kaybedeceği hiçbir şey yoktu.

İnsan ve şempanze politikaları arasındaki karşılaştırma hafife alınacak bir şey değildir. Yahudiliğin, Homo sapiens'i, Zoar'ın *nefeş abaamit* ve *nefeş aElokit* diye adlandırdığı olguların, yani

hayvansal ruh ile Tanrısal ruhun bir karışımı olarak algılanması çok eskilere dayanır. Bizler bedensiz birer akıl değiliz. Fiziksel arzularımız vardır ve bunlar genlerimize kodlanmıştır. Bilim insanları bugün üç sistemden bahsetmektedirler: en asal 'savaş veya sınıv' tepkilerini üreten "sürüngen" beyni; sosyal, duygusal ve hiyerarşiye duyarlı olan "maymun" beyni; ve yavaş, mütefekkir ve alternatif hareket güzergâhlarının sonuçları üzerinde düşünmeye kabil olan insan beyni, prefrontal korteks. Bu da, Yahudilerin ve aralarında Eflatun ve Aristo'nun da bulunduğu başkalarının uzun zamandan beri bildikleri bir şeyi teyit etmektedir. İnsani özgürlüğün dramı, bu sistemler arasındaki gerilim ve etkileşim içinde vuku bulmaktadır.

En son kitabında, Frans de Waal, "şempanzeler arasında, hiyerarşi her şeye nüfuz eder" diye not düşmektedir. Dişiler arasında bu kanıksanmıştır ve çatışmaya yol açmamaktadır. Ama erkekler arasında "güç konumu her zaman kapılmaya açıktır". "Onun için savaşmak ve elde edildiği zaman, onu rakiplere karşı kıskançlıkla korumak" gerekir. Erkek şempanzeler "gevezelik eden ve entrikalar çeviren Makyavelcilerdir".⁴ Soru şu: Biz de öyle miyiz?

Bu önemsiz bir soru değildir. Hatta eğer insanlığın bir geleceği olması gerekiyorsa, tüm soruların en önemlisi bu olabilir. Antropologlar en eski insanların, avcı-toplayıcıların, genellikle eşitlikçi olduğu konusunda genel olarak hemfikirlerdir. Herkesin grup içinde oynayacağı bir rolü vardı. Başlıca görevleri canlı kalmak, yiyecek bulmak ve avcı hayvanlardan kaçınmaktı. Biriktirilecek servet diye bir şey yoktu. Hiyerarşinin insan toplumları üzerinde baskın hale gelmesi ancak, tarım, şehirler ve ticaretin geliştirilmesiyle olmuştur. Genellikle bir mutlak lider, bir yönetici (okumuş) sınıfı ve anıtsal inşaat planları için iş gücü ve kraliyet ordusu için asker görevi gören kalabalıklar vardı. Yahudilik, dünyaya, bu tür bir yapıya karşı bir protesto olarak girmiştir.

Bunu Tora'nın açılış bölümünde görüyoruz. Orada Tanrı, insanı Kendi suretinde ve benzeyişinde yaratmaktadır ki bu da hepimizin İlahi'nin eşit birer parçaları olduğumuz anlamına gelir. "İnsan neden tek başına yaratılmıştır?" diye sorar Hahamlarımız. "Kimse 'Benim atalarım seninkilerden daha büyüktü' diyemesin diye" (Mişna Sanedrin 4:5). Bu

³ Bereşit Raba 55:8.
⁴ Frans de Waal, *Are we smart enough to know how smart animals are?* New York, Norton, 2016, 168 [*Hayvanların Ne Kadar Zeki Olduklarını Anlayacak Kadar Zeki miyiz?*] (Metis Yayınları, 2021).

eşitlikçiliğin bir parçası, Moşe'nin Yeoşua'ya söylediği sözlerde duyulabilmektedir: “Keşke Tanrı Ruhunu onların üzerine yerleştirse de Tanrı'nın Halkı'nın tümü peygamber olsa!” (Bamidbar 11:29).

Ancak Tora'nın ideallerinin birçoğu gibi – ki bunların arasında vejetaryenlik, köleliğin lağvedilmesi ve tekeşliliğin tesisi de vardır – eşitlikçilik de bir gecede olabilecek bir şey değildi. Yüzyıllar, binyıllar alacaktı ve birçok yönden hâlâ tam olarak gerçekleşmiş değildir.

Tanah dönemi Yisrael'de iki hiyerarşik yapı vardı. Krallar ve aralarında Koen Gadol'un da olduğu Koenler vardı. Her iki yapı da bir krizin ardından başlamıştı: Monarşi, “hâkimlerin” yönetiminin başarısız olmasının ardından, Levilerin içinden çıkan Aaron hanedanına ait Koenlik de Altın Buzağı günahının ardından. Her ikisi de, kaçınılmaz olarak, gerilim ve bölünmeye yol açmıştı.

Tanah dönemi Yisrael, birleşik bir krallık olarak yalnızca üç kral nesli boyunca ayakta kalmış⁵ ve sonra ikiye bölünmüştü. Koenlik, İkinci Bet Amikdaş döneminin son zamanlarında başlıca bir bölünme kaynağı haline gelmiş, bu da Tsadokiler, Baytosiler ve diğerleri arasında tarikatsal ayrımlara yol açmıştı. Korah'ın hikâyesi bunun sebebinin açıklamasıdır. Hiyerarşinin olduğu yerde, kimin alfa erkeği olacağı konusunda rekabet olacaktır.

Acaba hiyerarşi tüm gelişmiş uygarlıkların kaçınılmaz bir özelliği midir? Rambam bu soruya evet cevabını veriyor görünmektedir. Ona göre, monarşi sadece bir ödünden ibaret olmayıp, pozitif bir kurumdur. Abravanel'in cevabı ise görüldüğü kadarıyla hayır şeklindedir. Yazılarında, Abravanel'in, ideal bir dünyada kimsenin başka birinin üzerinde hüküm sürmeyeceğine inanan ütopyacı bir anarşist olduğuna işaret eden kısımlar vardır. Ona göre böyle bir dünyada hepimiz yalnızca Tanrı'nın hükümlerini tanıyacağız.

Korah'ın hikâyesiyle *House of Cards*'in⁶ Frans de Waal tarafından sunulan şempanze versiyonunu bir araya getirdiğimizde, sonuç, hiyerarşinin olduğu yerde, alfa erkeği olma mücadelelerinin de var olacağı tezini destekliyor görünmektedir. Bunun sonucu, Thomas Hobbes'in “güç üstüne güç elde

etmek için, ancak ölümle kesilecek, sürekli ve huzursuz bir arzu”⁷ sözleriyle tanımladığı olgudur.

Hahamlarımız işte bu nedenle, dikkatlerini hiyerarşik niteliğe sahip olan krallık ve Koenlik taçlarına değil, hiyerarşik olmayan ve onu arayan herkese açık olan Tora tacına odaklanmışlardır. Bu alandaki rekabet, çatışmaya değil, bilgelikte artışa⁸ yol açar ve Bizzat Gökler, Hahamların görüş ayrılığı içinde olduklarını görünce “Hem bunlar hem de bunlar yaşayan Tanrı'nın sözleridir” der.⁹

Korah'ın hikâyesi kendisini her nesilde tekrar eder. Bunun panzehiri, gücün değil, gerçeğin peşinde olan ve mukaddes bir sohbetteki seslerin sahipleri olarak herkese eşit değer veren Tora öğreniminin alternatif dünyasına her gün dalmaktır.

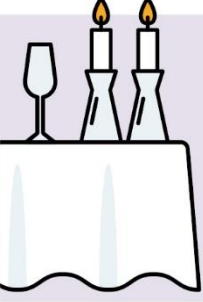
⁵ Brexit oylamasını takiben, İngiltere'de de Birleşik Krallığın birleşik bir krallık olarak kalıp kalmayacağı sorusu sorulmaktadır.

⁶ Michael Dobbs, *House of Cards* (New York: Harper Collins, 1989).

⁷ Thomas Hobbes, *Leviathan* (1651), fasıl 1, bölüm. 11.

⁸ Baba Batra 21a.

⁹ Başka bir deyişle, her iki görüş de doğrudur; bkz. Eruvin 13b; Gitin 6b.

Şabat Sofrasında

1. Sizce bazı liderler neden yalnızca kendi iktidarlarını önemserler?
2. İnsanı iyi bir lider yapan nedir?
3. “Tora tacı” ne şekilde hiyerarşik gücün panzehiridir?

• Bu sorular, Rabi Sacks'ın bu haftaki Covenant & Conversation yazısının **Family Edition** versiyonundan alınmıştır. Nesilleri birbirine bağlayan, interaktif bir öğrenim için bu versiyonun bütününe şu bağlantıdan ulaşabilirsiniz: <https://www.rabbisacks.org/covenant-conversation-family-edition/korach/hierarchy-politics-never-ending-story/>

Family Edition şimdi Türkçe!